

CUMHURİYET'İN İLK BEŞ YILINDA SOSYAL HAYAT ON SOCIAL LIFE IN THE FIRST FIVE YEARS OF THE REPUBLIC

Volkan MARTTİN¹

Özet

Bu çalışmada 1923-1928 yılları arasında Türkiye’de Sosyal hayata dair bilgi ve bulgular tarih ve sosyolojik açılarından irdelenerek genel bir manzara ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sosyolojinin sosyal hayat ve topluma dair görüşleri doğrultusunda yeni Türkiye’nin değişim ve dönüşüm serüveni, sosyal hayat ekseninde ele alınmıştır. Kaynakların konuya dair sınırlılıkları nedeniyle kesitler halinde işlenen konuda, değişim sürecindeki toplulukların geçirdikleri evreler mekânların ve değerlerin yeniden şekillenmesiyle farklılaşan sosyal hayat biçimleri aktarılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında batılılaşmanın toplumsal yansımalarından biri olan seçkin sosyal hayat formları, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında gerçekleştirilen köklü değişikliklerle çok parçalanmış olan sosyal hayatın -Halkçılık ilkesi doğrultusunda- bütünleştirilmesi çabaları, Cumhuriyet’in ilk beş yılında etkili olmuştur.

Birey, aile, toplum eksenleriyle ideal sosyal hayatın çeşitli biçimlerde somutlaştırılarak halka sunulduğu bu dönemde ideal köylü, kentli açıkça ifade edildiği gibi, çocuk, genç ve yetişkinlerin toplumsal konumları çok farklı kanallarla dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hayat, Türkiye, 1923-1928.

Abstract

In this study, the information and findings about social life in Turkey (between 1923-1928) were examined from history and sociological aspects and a general view was tried to be presented. The new adventure of change and transformation of Turkey in the direction of sociology's views on social life and collecting has been taken up in the axis of social life. Due to the limitations of the sources, the social life forms that are differentiated by the reshaping of the stages, places and values of the communities in the process of change are presented in cross section.

In the last years of the Ottoman Empire, the social life forms, one of the social reflections of westernization, have been effective in the first five years of the Republic in the struggle to integrate the social life which has been fragmented by radical changes in the first years of the Republic,

In this period where the ideal social life is presented to the public through various forms of ideal social life by the axes of individual, family and society, the social positions of children, young people and adults are expressed with very different channels as it is clearly expressed as ideal villagers and urban people.

Key Words: Social Life, Turkey, 1923-1928.

¹ Yrd.Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, vmarttin@ogu.edu.tr

Giriş

Tarih yazımında bilgi ve bilginin edinilme yolları önemlidir. Bilgiye ulaşmada bilgi kaynaklarının belirlenmesi tarih yazımını doğrudan etkilemektedir. Hem bu kaynak araştırmasında hem de devam eden araştırma sürecinde bilimsel yöntemden yararlanmak; yani metodolojiyi kullanmak, tarih bilimi için geçmişteki değişmez gerçeğin ortaya konulmasında en sağlam yoldur¹. Tarih biliminin takipçisi olduğumuz yaklaşıma göre zaman içinde insanı incelemesi, insana dair çok yönlü olarak birçok yardımcı bilimden yararlanmayı gerekli kılmaktadır². Bu bakımdan bu çalışmanın gündemi gereği tarih araştırmalarına yardımcı bilimler arasında bulunan sosyoloji kapsamındaki sosyal görüşlere değinmekte büyük yarar vardır.

Toplumlar oluşmaya başladıktan sonra sosyal sorunlarla karşı karşıya kalarak çözüm yolları hakkında arayışlara yönelmişlerdir. Ancak, sosyolojik düşüncelerin akademik bir disiplin haline gelmesinin başlangıcı bir buçuk asır öncesine dayanmaktadır. Sosyoloji kavramını ilk kez Auguste Comte dile getirmiştir. Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber bu alandaki akademik çalışmaların temellerini oluşturmuşlardır. Bu düşünürler toplumun ne olduğunu, toplum ile birey arasındaki ilişkileri, sosyal ve tarihsel değişimlere neden olan temel faktörlerin neler olduğunu sorgulayarak ekonomik, siyasal ve ideolojik faktörlerin sosyal düzen ve değişime etkilerinin önemini vurgulamışlardır³.

Sosyal yaşam üzerine görüşlerini Emil Durkheim, sosyolojiye yapısal-işlevsel analizi getirmiş; toplumun psikolojik olarak analiz edilmesine karşı çıkmıştır. Durkheim sosyoloji ile doğa bilimleri arasında bir ilişki kurarak toplumsal bir olgunun, başka bir toplumsal olgu ile açıklanabileceğini önermiştir. Toplumsal olguların “şeyler” gibi incelenebileceğini öne süren, Durkheim, toplumsal olguları doğa bilimlerindeki gibi nedensellikte açıklamıştır. Durkheim, bir toplumsal olguyu birbirinden ayrı olarak iki başlık altında açıklamaktadır: İlki, sosyal olgunun oluşumuna neden olan etkenler, ikincisi sosyal olgunun işlevi⁴. Max Weber ise toplumsal eylemleri, eylemleri yapanların durumları, tarihsel ve sembolik yapılarının ele alınarak, yani “anlayış” yöntemiyle incelenmesini önermiştir. Weber sosyolojiyi sosyal eylemle anlama çabasıdadır. Bu nedenle Weber’i diğer sosyologlardan farklılaştıran düşünceler çok yönlü yöntemlerle ortaya konulmuştur. Weber, bireysel aktör ve onun etkinliğine odaklanmıştır. Weber’in dışındakiler toplumu sosyal-yapısal çerçeve içinde analiz

¹ E. Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınları, Ankara 2003, s. 13.

² Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 1990, s. 9.

³ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, haz. Cemal Güzel, 6. Baskı, Kırmızı Yayınları, Ankara 2008, s. 140.

⁴ Giddens, **a.g.e.**, s. 143-144.

etmeye çalışmışlardır. Örneğin Marx, sosyal sınıflar arasındaki çatışmalara, sosyal yapıların ve üretim ilişkilerinin değişimine odaklanmıştır. Weber ise insanların eylemlerinin öznel anlamları üzerine durmuştur. Weber'e göre, insanların eylemlerinin anlamları çok özel sosyal-tarihsel yapıları göz önüne alınarak ortaya çıkarılmalıdır⁵.

Weber'de tarih, hiçbir biçimde, insanın toplumsal gelişiminin rasyonel olarak belirlenmiş ideallere ulaşmaya doğru ilerlediğini varsayan Hegelci “*nesnel idealizm*”in de Marxizm'in de sandığı gibi “*rasyonel*” olmamıştır. Marx'ın “*İnsanlık, kendine her zaman yalnızca çözebileceği görevler verir*” önermesi de tıpkı Hegel'in ünlü “*rasyonel olan gerçektir, gerçek olan da rasyonel*” önermesi gibi Weber'e göre uygun değildir. Weber'in zaman zaman ifade ettiği gibi, doğruluk ve iyilik arasında belirli bir tarihsel ilişki yoktur⁶.

Weber'in değişme konusundaki yöntem bilimsel anlayışı, “*rasyonalite*” ile “*irrasyonalite*” arasında belli kutuplaşmalar yaratılmasına dayanmıştır. Marx'ın, tarihsel gelişmeye bir kalıp dayatmaya çalışması, Weber tarafından izin verilemez bir yaklaşım olarak görülmüştür. Karizma kavramı ve bunun Weber'in sosyolojisinde oynadığı temel rol, Weber'in insanlık tarihinin rasyonel olmadığı şeklindeki inancını ifade etmektedir. Tarihe keşfedilir bir rasyonalite atfedilmesi Marx'ın düşüncesinin bütünü içindeki önemli bir etken ve Hegel'e her zaman bağlı kalmasını sağlayan temel bağlantıydı; ama karizma özgül olarak irrasyonel bir şeydi. Bu yüzden de Weber'e göre karizmatik hareketlerin periyodik olarak ortaya çıkmasının ürünü olarak tarihteki devrimci dinamik, insanların tarihsel gelişimlerdeki herhangi bir genel rasyonel kalıba oturtulamaz⁷.

Sosyolojide bakış açılarının farklı olması sosyal bilimlerin birçok ikileme karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. “*Toplumumuz bizi mi yaratıyor, yoksa bizi yaratan toplum mu*”, “*...toplumları uyumlu ve düzenli mi, yoksa onların devamlı bir çatışma ile damgalanmış olarak mı anlatılması gerekir*” gibi ikilemler, yeni dönem sosyal bilimcileri (özellikle sosyologları), Marx ve Weber'in ötesinde çalışmalara yöneltmiştir⁸.

Marx'ın sınıfsal yapıları, Weber'in eylemleri bir “*rasyonellik*” ve “*irrasyonellik*” göstergesinde göre sıralaması⁹, çok önemli olmasının yanında Türk toplum yapısının salt Batı tipi görüş ve modellerle açıklanması bazı eksiklikler içerir¹⁰. Buradan hareketle konuyu,

⁵ Giddens, a.g.e., s. 140–141.

⁶ Aynı yer.

⁷ Asaf Şimşek, “Giddens ve Klasik Düşünürler (Weber ve Marx)”, **Politika Dergisi**, Sayı: 9, 09 Kasım 2008, s. 95.

⁸ Giddens, a.g.e., s. 161.

⁹ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 103.

¹⁰ Yalçın, a.g.e., s. 19.

Türk'e özgü olan ve Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden sosyal yapının değişimini, kısaca sosyal hayatı, yapılan devrimler ekseninde ve sınıfsal yapıları göz önünde tutarak ele almak mümkündür.

1. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne İntikal Eden Sosyal Yapı

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin üstlendiği misyon ve devraldığı miras gereği yaşanan geçiş dönemi, Türk toplumu için büyük değişimleri barındırmaktadır. Geçmişle ihtişamlı bir devletin tebasının cumhuriyetle yurttaşa dönüşümü, her kesimde ve günlük yaşamda köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İzlenen devrim yolu köklü değişimleri sağlarken, ulusal değerler başta olmak üzere geçmişten intikal eden değerler varlığını sürdürmüştür. Eski ile yeni fark edilemeyecek bir şekilde alması bir yapıda bir araya gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde başlayıp Türkiye Cumhuriyeti ile yeni boyut kazanan, Avrupa'nın toplumsal ve düşünsel oluşumuna erişmeyi hedef olarak gören bir yaklaşımın takibi sürecine girilmiştir.

Çağdaş toplum yaratmak hedefiyle başlayan hareketin etkinlik alanı, geleneksel toplumdur. Cumhuriyet dönemi yenilikleriyle Türkler günlerini 24 eşit parçaya bölüp saatlerini Batı'ya göre ayarlayacak, giysilerinden şalvar, fes ve sarığı bırakacak, çok görülmemekle birlikte çok eşlilikten vazgeçecek, gündelik yaşamdan düşünce tarzına kadar bazı alışkanlıkları değiştirecekti.¹¹ Bunun yanında Cumhuriyet kadınları, bu süreçte peçe ve çarşafı bırakarak; moda, eğlence ve hayat tarzlarıyla yeni bir cemiyet hayatına gireceklerdi.

1.1. Miras Kalan Sosyal Hayat

Türkiye'nin ana ekonomik karakteri ve sosyal yapısını Osmanlı dönemi belirlemiştir. Diğer bir ifadeyle küçük köylü-aile işletmelerine dayanan sosyo-ekonomik yapı, Osmanlı toprak sistemine dayanmaktadır¹². 19. yüzyılın başından beri süregelen bütün yoğun yenileşme hareketlerine karşın, 1920'li yılların başında Anadolu'daki toplumsal yapı durağan halini korumaktadır. Öyle ki 1950'ye kadar Türkiye ekonomisi ve sosyal yapısı Osmanlı dönemindeki asırlık geleneksel karakterini sürdürmüştür¹³. Toplumsal yapının değişimini sağlayacak olan hareketlilik bu topraklara uğramamıştır. Çünkü böyle yapısal bir değişim için gerekli olan sanayileşme ve fiziki-sosyal altyapı yok denecek kadar azdır. Toprakla uğraşan

¹¹ İlbeyi Özer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam", **Türkler**, Cilt 14, Ed. Salim Koca vd., Semih Ofset, Ankara 2002, s. 153.

¹² Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)**, İkinci Baskı, Eren Kitabevi, İstanbul 1996, s. 1.

¹³ Aynı yer.

bütün toplumlar için olduğu gibi, Anadolu toplumunun sınıfsal yapısına bakıldığında kırsal alanla kentlerin ayrıldığı görülmektedir¹⁴.

1.2. Sınıfsal Görünüm

Sosyal hayatı ele alan yazarlar, devralınan sosyal yapıyı sınıflandırmalara başvurarak işlemişlerdir. Ancak Osmanlı toplumundan aktarılan miras içinde sınıfsal yapıların çok belirgin olmadığı görülmektedir¹⁵.

1.2.1. Kentsel Alanda Durum

20. yüzyılın başında teknik olarak gelişmiş Türk romancılığında “*şehir romanı*” ağırlıktadır. Elbette şehir denilince akla İstanbul gelmiş ve yoğun olarak İstanbul’daki yaşam bu romanların konusunu oluşturmuştur¹⁶. Bu tür romanlarda rastlanılacağı üzere, kentlerde, bir beyzade grubu bulunmaktadır. Bunların elinde menkul ve gayrimenkul olmak üzere önemli bir servet toplanmış olmasına karşın, üretken olmayan bir sınıf oldukları için, ellerindeki bu birikimi sürekli bir şekilde tüketmekte, birçoğu devlet kapısında kendilerine verilen küçük ya da önemi büyük olmayan memuriyetlerle yetinmekte, bazıları ise tam anlamıyla servetlerini tüketerek sefaletе düşmüş durumdadır¹⁷. Elbette bu grubun içinde, iktidar ile olan iyi ilişkilerini kullanıp, ellerindeki birikimi ticaret sermayesi haline dönüştürenler ile konumlarından yararlanarak servetlerini arttıranlar da vardır.

Kentlerde ikinci sırada, sayıca az; ancak ekonomik açıdan büyük bir etkinliğe sahip olan çoğu azınlıklardan oluşan bu grup içersinde, 1910’lardan itibaren uygulanan ulusal ekonominin oluşturduğu küçük bir oranda da olsa Türk tüccarlarını da görülmektedir¹⁸.

Kentlerde üçüncü sırada, geniş ölçüde düzene itirazı olmayan, işyerlerinin sınırlı kazancı ile yetinen, kaderci bir yapıya sahip küçük üretici ve esnaf bulunmaktadır. Bunların ticaret ve etkinlik alanları ancak kendi çevrelerine, yani mahalle ya da çarşılarına yöneliktir. Küçük üretici ve esnaf, kaderci yapıları nedeniyle ekonominin durağanlığından şikâyetçi

¹⁴ Tevfik Çavdar, “Devralınan Sosyal Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 828.

¹⁵ Erdinç Yazıcı, “Türk Sosyo-Kültürel Yapısında Gözlenen Değişmeler: Karmaşık Bir Dönüşümün Hikâyesi”, **Yeni Türkiye**, Cumhuriyet Özel Sayısı (Sosyal Değerlendirme), Cilt 3, Aralık 1998, s. 1840.

¹⁶ Nüket Esen, “Türk Romanında İstanbul Ailesi”, **Journal of Turkish Studies**, Volume 14, Harvard University, 1990, s. 195–197.

¹⁷ Çavdar, **a.g.m.**, s. 828.

¹⁸ Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Cilt III, çev. Babür Kuzucu, Altıncı Basım, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s. 104–105.

olmayan bir görüntü sergilemişler; hatta bu grup zaman zaman toplumsal devinime karşı daha muhafazakâr bir tavır sergilemişlerdir¹⁹.

Kentlerdeki nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan ve ekonomik olarak yoksullar diye niteleyebilecek grup ise geleceğin gelişmelerinde rol oynayacak bilinç düzeyine gelmiş sayılmazdı²⁰. Bu dönemde her ne kadar Halk Partisi'nin örgütsel çalışmaları, bir devinim kazandırmaya ve sosyal yardımı özendirmeye yönelik olmuşsa da devletin izlediği programlı bir sosyal politikadan söz etmek mümkün değildir²¹. Bronislaw Geremek'in görüşlerine dayanarak Türk toplumunun yoksulluğa bakışını inceleyen Buğra (2004), geleneksel toplumlarla çağdaş toplumlar arasındaki farkı vurgulamakta, geleneksel toplumlarda yoksulların oldukça önemli bir sosyal işleve sahip olduğunu, çağdaş toplumlarda ise yoksulların inkâr derecesinde göz ardı edilmesini anlatmaktadır²². İnkâr edilse de ortada açıkça duran yoksulluk ve sefaletin emareleri devletin çeşitli makamlarına yazılan, zaman zaman artan dilekçelere yansımıştır. Bu dilekçelere yansıyan genel görüntüde yoksulların yardımdan ziyade iş istekleri dikkat çekicidir²³.

Kısaca, çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atıldığı bu süreçte kent halkının büyük bir bölümünün yoksulluk içinde olması; küçük bir bölümünün ise ancak geçimini sağlayacak yaşam düzeyini sürdürebilmesi, farklılaşan bir sosyal hayatın sergilemesine neden olmuştur. Öte yandan, miras yoluyla olmak üzere, çeşitli sebeplerle zengin olanların sayısının azlığı, toplumda genel sosyal hayata nüfuz etmeyen nispeten seküler bir yaşam biçiminin görülmesine neden olmuştur.

1.2.2. Kırsal Alanda Durum

Kentteki gelir dağılımına benzer bir görünümün kırsal alanda da yansımaları vardır. Az sayıdaki büyük toprak sahipleri hem çalıştırdıkları tarım emekçisinin sırtından hem de tefecilikten gelen yüksek gelir kaynaklarına sahip olurken; kırsal alanda küçük üretim grupları tarım teknolojisinden haberdar olmadan ve geçimlik üretimin yaygınlığından dolayı çok düşük bir yaşam seviyesine sahip olmuşlardır²⁴. Tarımda ilk makineleşme olayı 1923–1929

¹⁹ Çavdar, **a.g.m.**, s. 828.

²⁰ Çavdar, **a.g.m.**, s. 828–829.

²¹ Ayşe Buğra, “Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış Ve Sosyal Politika: “Zenginlerimiz Nerede?”, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 99, Kış 2003/2004, s. 75.

²² Buğra, **a.g.m.**, s. 77.

²³ Yiğit Akın, “Erken Cumhuriyet Dönemi Sosyal Tarihçiliğinde Dilekçeler”, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 99, Kış 2003/2004, s. 108.

²⁴ Çavdar, **a.g.m.**, s. 829.

yılları arasında görülmüştür. Çoğunlukla Güney ve Batı Anadolu’da görülen bu gelişmeler ele alınan dönemde çok yaygınlaşmamıştır²⁵.

Öte yandan orta çiftçiler ise borç bulma ve diğer benzeri nedenlerden ötürü büyük toprak sahiplerinin yanında olmuşlar; onların söz, tutum ve davranışlarını desteklemişlerdir²⁶. Bununla birlikte Güneydoğu Anadolu’da büyük toprak sahipleri uygulamalardan yararlanarak, topraklarını arttırırken; küçük çiftçi grupları, bu büyük toprak sahiplerinin sömürüsüne uğramıştır²⁷.

Cumhuriyet, toplumsal yapı olarak çok çeşitli ve büyük oranda güçsüz, durağan gruplardan oluşan görünüme sahip bir miras devralmıştır²⁸. Köylünün köy hayatı, şehirdeki grupların da farklı yapısından kaynaklanan hayatı, benzer ve bütünsel bir sosyal hayatın oluşumuna engel olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında girişilen devrimlerle etkin yapıların (bürokrat, asker ve aydın) istenilen düzeyde bir toplumsal bütünlük çizginin yakalanmasında; devralınan durağanlığın aşılmasında büyük katkıları görülmüştür²⁹. Örneğin, 1924 yılında çıkarılan Köy Kanunu ile Cumhuriyet yönetimi, ideal köy ve köylü tipini ayrıntılı olarak açıklamıştır³⁰. Buradan hareketle devrimler başta olmak üzere yapılanları ve sosyal hayattaki değişimi incelemekte, aralarındaki bağı ortaya koymakta büyük yarar vardır.

2. Devrimler ve Sosyal Hayat

Millî Mücadele sonrası gerçekleşen köklü değişim döneminde başta asker, bürokrat ve aydınların bulunduğu devrimci kadroların çabaları öne çıkmıştır. Bu çabaların siyasal ve sosyal hayatta geçmiş üzerine kurulmak istenilen yeni değerler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Değişim ve dönüşümün gerekliliği vurgusu ile birlikte yürütülen bu yoğun çabalar, gizli veya açık bir muhalefeti de beraberinde getirmiştir³¹.

Cumhuriyet dönemi, Batılılaşma hareketlerini önceki dönemlerin devletçe hissedilen aksaklıklarını tamamlamaya yönelik “*ıslahat*” hareketlerinden ayrılmıştır. Özellikle ihtilal ve inkılâp kavramları doğrultusunda izlenen yöntemle bütünsel bir uygarlık ve kültür değişimi hedefi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde artık Batılılaşmak bir amaç olmaktan çıkmış, bir hareket ve başlangıç noktası haline gelmiştir. Gerçekleştirilen

²⁵ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 88.

²⁶ Çavdar, **a.g.m.**, s. 829.

²⁷ Yerasimos, **a.g.e.**, s. 88.

²⁸ Çağlar Keyder, “Cumhuriyet’in Sosyolojisi: Kaynaşmış Kütle İdeali Yolunda...”, **85 Yıla Bakış – Cumhuriyet Sabah**, 29 Ekim 2008, s. 24.

²⁹ Yazıcı, **a.g.m.**, s. 1840.

³⁰ Hakkı Uyar, “Tek Parti Yönetimi’nde Halka Yönelik Propaganda İnkılâp ve İstiklâl Konferansları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 17, Mayıs 1995, s. 52.

³¹ İlbeyi Özer, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yaşam ve Moda**, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 103.

köklü değişimlerle, Türk toplumunun Batı uygarlığı içerisine yerini alması için uğraşmıştır. Bu hareketin temelindeki düşüncelerin oluşmasında 19. yüzyıl sonunda, Osmanlı Devleti içinde yayılan materyalist düşünürlerin pozitif bilimlerle toplum sorunlarının çözülebileceği düşüncesinin payı vardır. Cumhuriyet neslinin yetiştiği ortam; Batı fikir akımlarının etkisinde gelişen, dönemin eğitim kurumlarından Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye gibi okullarda şekillenmiştir³².

Yeni devletin kurulma aşamasında en önemli konuların başında yer alan ve ıslahattan inkılâba geçişte, Batılılaşma hareketlerinin belki de en önemlisi olan devletin yönetim şeklindeki değişim düşüncesi ve yeni rejimin hazırlıkları, 20 Ocak 1921’de Büyük Millet Meclisince kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ortaya konulmuştur. Yeni kurulan Millet Meclisi’nin kabul ettiği bu ilk anayasada egemenliğin kayıtsız şartsız millete verilmesi maddesi, beraberinde saltanatın kaldırılması ve nihayet Cumhuriyet’in ilanı ile sonuçlanan yeni bir Batılılaşma dönemini başlatmıştır. Diğer taraftan Cumhuriyet’in ilanı, örnek alınan Batı ülkelerindeki Cumhuriyet rejimlerinin sayısının azlığı göz önüne alındığında bu durum yeni devlet için o zaman şartlarında oldukça köklü bir değişimdir³³.

Yeni devletin yönetim şekli belirlendikten sonra gerçekleştirilen devrimi³⁴, sürecin anlaşılması ve çalışmaya bir çerçeve olması açısından sıralamak yararlı olacaktır:

- Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedan üyelerinin sınır dışı edilmesi, (1924)
- (Tevhîd-i Tedrisât Kanunu ile) Öğretimin birleştirilmesi, (1924)
- Şer’iyye, Evkaf ve Erkan-ı Harbiye Vekâletlerinin kaldırılması, (1924)
- Anayasanın kabulü, (1924)
- Aşar vergisinin kaldırılması, (1925)
- Tekke ve zaviye ve türbelerin kapatılması, (1925)
- Uluslararası takvim ve saatin kabulü, (1925)
- Türk Medeni Kanunu’nun kabulü, (1926)
- Anayasadan “*Türk devletinin dini, din-i İslam’dır*” maddesinin kaldırılması, (1928)
- Uluslararası rakamların kabulü, (1928)
- Yeni Türk harflerinin kabulü, (1928)
- Milli Eğitim Bakanlığı okullarından Arapça ve Farsça öğreniminin kaldırılması, (1929).

³² Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 266.

³³ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyuş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 494.

³⁴ Bekir Sıtkı Yalçın-İsmet Gönülal, **Atatürk İnkılabı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.

Bütün bu devrimlerin temelinde kültürel açıdan, toplum ve devleti laikleştirmek, asırlar boyunca süren din eksenindeki hayatı dünyevileştirme düşüncesinin yattığı söylenebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen toplumsal ve kültürel değişimlerin büyük çoğunluğunun, dolaylı da olsa, laiklik ile ilgili olduğu görülmektedir³⁵.

Bu noktada Cumhuriyet'in ana düşüncesinin odağında genç nesillerin çağın şartlarına göre yetiştirilmesinin olduğu söylenebilir. 1920'lerin Cumhuriyet çocukları; müsamerelerde, törenlerde, bayramlarda, kırmızı beyaz renkli elbiseleri, okudukları vatan-millet-cumhuriyet şiirleriyle büyük bir gururla “*yoktan var olmuş*” bir ülkenin çocukları olarak yetişirken; öte yandan bayramlarda Batılı tarz eğitim ve figürlerle donatılmış Batılı kıyafetler içerisinde gençlerin gösterileriyle büyümüştür³⁶.

2.1. Devrimlerin Sosyal Hayatın Değişimine Etkisi

Ankara'nın yeni devletin başkenti olmasının ardından Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Gazi Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, devrimlerin gerçekleştirilebilmesi için uygun ortam sağlanmıştır. Halifeliğin kaldırılıp, Osmanlı hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılması; Şer'iyye ve Evkaf Vekâletinin lağvedilip, Şer'i mahkemelerin ve medreselerin kapatılması ile zamanın gereğine uymayan geçmişle olan bağların usulünce koparılması yeni yönetimin siyasal ve sosyal alanda etkinliğinin belirlenmesi konusunda önemlidir. Yine, hukuksal alanda, 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen yeni anayasa ile yasama gücünün bölünmez halk egemenliğinin tek temsilcisi olduğunun belirtilmesi Cumhuriyet'in dayandığı temelleri ortaya koymuştur.

Bu arada daha gelenekçi-muhafazakâr kesimin, önce saltanatı, saltanatın kaldırılmasından sonra halifelik kurumunu siyasal bir dayanak olarak görmesi, halifeliği siyasal motifler içinde değerlendirmesi, halifeliğin kaldırılmasını hızlandırmıştır. Halifeliğin kaldırılmasından ve Osmanlı hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılmasından sonra aynı kesim, 1924 yılı sonbaharında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı bünyesine katılmışlardır. Bu partinin diktatörlüğe ve kişisel özgürlüklerin devlet tarafından kısıtlanmasına karşı çıkması, bir tür siyasal kutuplaşmaya neden olmuş; çekişme meclis dışında da kendini göstermiştir. Öyle ki, 1925 yılında Doğu Anadolu'da başlayan ve hızla yayılan Şeyh Sait isyanı patlak vermiş; ardından devrim hareketlerinin lideri Gazi Mustafa Kemal'e karşı 1926'da İzmir'de bir suikast girişimi dahi olmuştur.

³⁵ Özer, a.g.e., s. 108.

³⁶ Oya Baydar, “ ‘Muasır Medeniyet’ Ütopyasından ‘Köşe Dönme’ Hayaline”, **75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 11.

Cumhuriyet yönetimi, 13 Şubat 1925'te patlak veren ayaklanma için çıkarttığı ve her türlü karşıt hareketin bastırılması için hükümete tam yetki veren “*Takrir-i Sükûn*” kanunuyla ayaklanmalar bastırılmıştır. Bu kanunun uygulanabilmesi için olağanüstü yetkilere sahip İstiklal Mahkemeleri, Millî Mücadele döneminden sonra ikinci kez devreye sokulmuştur. İstiklal Mahkemelerinin kararları ve yargılanıp suçlu bulunanlar idam edilmiş fotoğrafları ibret olması gayesiyle dönemin gazetelerinden manşetten verilmiştir³⁷. Mahkemece, aynı yılın Haziran ayında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması, çok partili yaşam açısından olumsuz olsa da, gerekli görülmüştür.

1925'te iki yıllığına çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, 1927 yılında uzatılmış; kanunun etkinliği 1929 yılına değin sürmüştür. Bu dönem siyasal tarihlerde bu kanunun adıyla anılmaktadır.

“*Huzur ve sükûnun*” sağlandığı yıllar, gelenekçiliğe karşı olan yeni hareketin yapacağı devrimlere ve çağdaşlaşma için batılılaşma etkinliklerine uygun bir ortam hazırlamıştır³⁸. Uzun yıllar boyunca toplumda yer edinen gelenekselliğin psikolojik etkisini ve düşünsel bağını kaldırmak niyetiyle yapılan şapka devrimi ve benzeri devrimler sosyal hayatı doğrudan etkilemiştir.

2.2. Kılık-Kıyafet ve Şapka Devrimi

Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşması, kültür devrim niteliği taşıyarak, ağırlıklı olarak dil, tarih, düşünce ve kültür yönüne olmuştur. Gelenekselciliğin psikolojik etkisinin azaltılması ve ortadan kaldırılması konusunun başında Şapka Devrimi yer almaktadır.

İkinci Mahmud zamanında fes için olduğu gibi bu kez şapka için tartışmalar yaşansa da çıkarılan kanunla şapka giyilmiş ve fes yasaklanmıştır. Şapka yüzünden yurdundan ayrılan, önce takke giyen sonra bere ve kaskete alışan kişiler toplumda görülmüş, bir kesim ise İkinci Mahmud zamanında Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın dediği gibi, “*Asıl gereken başa giyileni değiştirmek değil, başın içini değiştirmektir*” eleştirilerine başlamışlardır; fakat Cumhuriyet yönetimi başın içinde bir devrim yapmanın önemli bir adımı ve aracı olarak, başa giyileni değiştirmek gerektiğine inanmıştır³⁹.

İlk olarak, TBMM'de de kalpak giyilmesi önerisi bir din sorunu haline getirilmiş, fesi hem Müslüman olmanın hem Türk olmanın kutsal bir sembolü olarak görenler olmuştur.

³⁷ Osman Köker, “Şeyh Said (1925) ve Seyid Rıza (1937) Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı, Nasıl Asıldı?”, **Toplumsal Tarih**, İletişim Yayınları, İstanbul, Temmuz 1999, s. 4-5.

³⁸ Özer, a.g.e., s. 112.

³⁹ Berkes, a.g.e., s. 524.

Lakin 1925'te İstanbul basınında kimi kişilerin Beyoğlu'nda şapka giymesi hararetle eleştirildiği bir zamanda kılık-kıyafet değişikliği üzerine kararını uygulamaya koyan Gazi Mustafa Kemal, bu konudaki düşüncesini halka ilk defa 1925 yılında yaptığı Kastamonu gezisinde açıklamış ve halkı giydiği panama şapkayla selamlamıştır. Kastamonu gezisini izleyen günlerde gazeteler de, Türkiye'de şapkanın kabul edileceğini ve çağdaş kıyafetlerin giyileceğini yazmaya başlamışlardır. Şapka kullanımı önce memurlar arasında yaygınlaşmış daha sonra 25 Kasım 1925 günü çıkarılan bir kanunla Türk ulusunun resmi başlığı olarak kabul edilmiştir. Kılık-kıyafet konusundaki değişikliğin halka benimsetilmesinde Türk aydınlarının, basının ve özellikle mülkî ve yerel idarelerin etkili oldukları söylemek mümkündür⁴⁰.

Kılık-kıyafet devrimine önce erkek kıyafetlerinden ve özellikle şapkadan başlanmıştır. Milli Mücadele'nin sembolü haline gelmiş olan kalpağa bile yer verilmeyen yenilik hareketleri içinde, fesin değiştirilmesi doğal görülmelidir. Öte yandan çağdaş giyimin tamamlayıcı bir öğesi olarak görülen şapka, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, herhangi bir zorunluluk olmaksızın büyük bir kitle tarafından benimsenmiştir⁴¹.

Erkekler için düşünülen şapkanın kabulüyle birlikte, ülkenin birçok yerinde kadınlar arasında çağdaş kıyafetlerin yaygınlaşması için yerel basın ve yerel idareler gayret sarf etmişlerdir. Dönemin basını Batı'da görülen tüm değişimi ve modayı sayfalarında okuyucularıyla paylaşıyorlardı. O dönemde çıkan reklamlarda dahi yeni kıyafetler, fiyatlarıyla müşterisini bekliyordu⁴².

Cumhuriyet ideolojisi ne Avrupalılar kadar açık kıyafetleri ne de Araplar kadar kapalı çarşaf türünden kıyafetleri kabul etmektedir. Türk kadınlarının ölçülü sade, basit ve rahat kıyafetler giymesini önermektedir⁴³. Bu düşüncelerine karşılık, kadın kıyafeti konusunda kanuni bir düzenleme getirilmemiş, kadınların kendi giyim modasını oluşturacaklarına ve onu takip edeceklerine inanılmıştır. Ekonomik, sosyal ve siyasi seviyesi yükselen kadınların çağın gereklerine uygun kıyafeti ancak o zaman giyebileceği ve modayı takip edebileceğini düşünüldüğünden, bu konudaki yenileşme toplumsal gelişmenin akışına bırakılmıştır.

⁴⁰ Özer, a.g.e., s. 114.

⁴¹ Özer, a.g.e., s. 115.

⁴² İkdâm, 3 Kanunisani 1342, s. 4; İkdâm, 7 Kanunisani 1342, s. 4.

⁴³ Özer, a.g.e., s. 116.

2.3. Eğitim Alanında Yapılanların Sosyal Hayata Etkisi

Cumhuriyet kurulduğunda medreseler önemlerini büyük ölçüde yitirmiş olmakla birlikte eğitim sistemi içerisinde okul-medrese ikiliği sürmekteydi. Ulusal eğitimin birleştirilmesi sorunu, 1923'te ele alınmış; 1924'te çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla (öğretimin birleştirilmesi) bütün eğitim kurumları, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi altına alınmış, medreseler kaldırılmıştır. 1924 yılında ülkede 479 medrese ve 1800 medrese öğrencisi bulunuyordu. Medreseler yerine İmam Hatip Okulları ve İstanbul Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi açılması düşüncesine rağmen, 1927 yılında tüm din dersleri okul programından çıkarılmıştır. Öte yandan 1928 yılında devletin dini olduğunu belirten madde anayasadan çıkarılmış; hemen ardından Arapça ve Farsça dersleri okullardan kaldırılıp, bu dillerin öğretiminin üniversitede bölüm (filoloji) olarak verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁴. Bu noktadan hareketle şu söylenebilir; yeni anlayışın temelinde akıl ve bilim yer almaktadır, gerçekleştirilen yeniliklerin temel düşüncesinde din ile bilimin birbirini destekleyen tarafların vurgusu ana etken olmuştur.

Cumhuriyet'le birlikte başlayan kültür ve eğitim alanında yapılan yeniliklerde egemen düşünce, eğitim birliği içerisinde insan ve yurttaş yetiştirmedi. İlköğretimin zorunlu hale gelmesi, kız ve erkeklerin birlikte okuması yurtdışına birçok alanda öğrenci gönderilmesi, eğitim ve kültür adına açılan kurumlar bu düşünce yolunda atılan adımlardır⁴⁵.

Cumhuriyet nesillerini yetiştiren öğretmenler, Meşrutiyet Dönemi Darü'l Muallimât mezunlarıdır. Öğretmen yetiştirme, öğretim programları, öğretmenlerin sağlanması Cumhuriyet'in ilk yıllarında zor ve yavaş olmuştur. Öğretmen sıkıntısı, öğretmenlerin yetersizliği başlıca sorunlardan biriydi. Bunu gidermek için çeşitli yöntemler denenmekteydi⁴⁶. Öğretmen Okulları'nın yanı sıra "*Eğitmen Kursları*" açarak ilk gereksinimler karşılanmak istenmiştir. Öğretmen yetiştirme sistemi ancak 1930'lu yıllardan sonra oturmaya başlanmış ve belli aşamalar kat etmiştir.

Eğitim, toplumsal alanda yeni kabulleri sosyalleştirme işlevi göstermiştir. Bu anlamda Osmanlı-Cumhuriyet batılılaşmasının başarısı bir başka ifadeyle Batılı yaşama biçiminin toplumsal alanda yaygınlığı, eğitimdeki başarısıyla birebir ilgilidir.

⁴⁴ Yalçın-Gönülal, a.g.e., s.

⁴⁵ Emel Doğramacı, "Atatürk Düşüncesi ile Türk Kadınının Çağdaşlaşması", *Atatürk ve Çağdaşlaşma*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 215.

⁴⁶ Özer, a.g.e., s. 122.

2.4. Alfabenin Değiştirilmesi

Türkçe'deki sesli harflerin Arap alfabesinde bulunmaması, Arap harfleri ile Türkçe yazmayı ve okumayı oldukça güçleştirmekteydi.

Bu güçlüğün aşılması yolunda Latin harflerine geçiş düşüncesi Meşrutiyet döneminde etraflıca şu üç görüş tartışılmıştır: Bunlardan birincisi, Arap alfabesini Türk ses yapısına uygun hale getirme, ikinci görüş doğrudan doğruya Latin harflerinin alınması, üçüncü görüş ise, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce kullandığı Orhun ya da Uygur yazısının yeniden canlandırılması düşünceleriydi. Bu üç görüş arasında yaşanan tartışmalar herhangi bir olumlu sonuca varamamıştır⁴⁷.

Zaman içerisinde gelişen alfabe tartışmaları 1926 yılında Akşam gazetesinin onaltı ünlü düşünür ve yazar arasında yaptığı ankete yansımıştır. Ankette sadece üçünün (Abdullah Cevdet, Mustafa Hamid, Rafet Avni Aras) Latin harflerini kabul etmenin gerekliliği üzerinde durması; aralarında Halit Ziya, Necip Asım, Ali Canip, Fuat Köprülü, Zeki Velidî'nin de olduğu 13'ünün alfabe değişikliğine karşı çıkması dikkat çekicidir. Bu süreçte başta Milli Eğitim Bakanı Şükrü Saraçoğlu olmak üzere pek çok eğitimci yeni alfabeyi eğitim ve öğretim çıkmazından kurtulmanın çaresi olarak görüyorlardı. Latin harflerinin kabulüyle ilgili çalışmalarda, 1919 yılında Mazhar Müfit Kansu'ya ilerde yapacağı bazı yeniliklerle ilgili notlar aldırırken Latin harflerinin kabul edileceğini belirten Gazi Mustafa Kemal'in bu konu üzerinde ısrarcı olması önemli bir etken olmuştur⁴⁸.

1926'da bakanlıkta bir komisyon kurulup bu konuda araştırmalar başlatılmıştır. 1927 yılının sonlarına doğru Latin harflerini Türkçeye uygulama denemeleri başlamış; önce Latin kökenli rakamların 20 Mayıs 1928'de kabulü hakkındaki kanunu görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Bu yasa, 1 Haziran 1928 tarihinde yürürlüğe girmiş; 20 Mayıs 1928 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'nda Latin harfli yeni alfabeyi ve yazım kurallarını saptamak için Dil Encümeni kurulmasına karar verilmiştir. Bu encümen şu kişilerden oluşmaktaydı: Mehmet Emin, Mehmet İhsan, Falih Rıfki, Fazıl Ahmet, Yakup Kadri, İbrahim Osman, Ahmet Haşim. Dil encümeni ilk toplantısını 26 Haziran 1928 tarihinde Gazi Mustafa Kemal'in başkanlığında yapmış, Türk daktilosunu tespit etmiş ve imlâ sözlüğü hazırlanmıştır. Bu kuruluşun kısa sürede yaptığı çalışmalar Gazi tarafından olumlu karşılanarak 9 Ağustos'ta yeni harflerin

⁴⁷ Dündar Soyer, *Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar, Anılar...* 2. Basım, Buke Yayınları, İstanbul 2001, s. 36.

⁴⁸ Soyer, *a.g.e.*, s. 36.

kabulü konusunda Cumhurbaşkanı'nın halkla konuşmasından itibaren harf devrimi başlamıştır⁴⁹.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, yalnız Latin harflerinin alınması düşüncesini desteklemekle kalmamış, on yıl kadar bir deneme ve geçiş dönemi gerektiği yolundaki görüşlere pek sıcak bakmamıştır. Başına geçtiği uygulama çalışmaları tamamlandıktan sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa, 9 Ağustos 1928 gecesine, İstanbul'da Sarayburnu parkında Cumhuriyet Halk Fıkrası'nın düzenlediği bir eğlence toplantısında, yeni Türk harfleri konusundaki düşüncelerini halka açıklamıştır. Açtığı kampanya, 3 Kasım 1928'de bir kanunla sonuçlanmış; aynı yılın 1 Aralık gününden itibaren Latin harflerinin Türkçeye uyarlanmış biçimi resmi Türk Alfabesi olmuştur. Bu, Cumhuriyet devrimciliğinin belki de ulaştığı en yüksek noktadır⁵⁰.

Eski alfabenin halkın kültür düzeyinin yükselmesine büyük ölçüde engel olarak görülmesi Türk alfabesinin kabulüyle aşılması hedefleniyordu. Bu nedenle Türk devriminin büyük önem taşıyan amaçlarından birinin karşısındaki teknik engel, dil devrimiyle ortadan kalkmıştır. Bu yenilikler önce köy ve kentlerle alt ve üst halk kesimleri arasında ulusal devlet birliğinin oluşmasını, ulusal bilincin doğmasını sağlamıştır⁵¹.

Bu devrim, aynı zamanda Cumhuriyetçi devrimlerin tarih ve dil sorunlarının çözümünde etkili olmuştur. Cumhuriyet dönemi devrim hareketleri, çağdaş bir ulus olarak çağdaş uygarlığın içinde kendi geçmişinin yanında ve gelecekteki yerini anlama düşüncesine varılmıştır⁵². Ulusal bir toplumsal bilinçlenmede, dil bilincinin önemi artmıştır. Bu hem kendi içinde hem çağdaş dış dünya ile iletişim açısından önem taşır. Cumhuriyet devrimlerinin belki de en önemlilerinden olan alfabe devrimiyle, çağın gerektirdiği şartları yakalama adına önemli bir altyapı hazırlanmıştır.

3. Sosyal Hayatın Alanları

1924–1928 yılları arasındaki sosyal hayatın genel çerçevesinin verilebilmesi için, hayatın değişik alanlarını ortaya koymak ve bu alanlar dâhilinde açıklamalar yapmak uygun olacaktır.

⁴⁹ Soyer, a.g.e., s. 37.

⁵⁰ Özer, a.g.e., s. 125.

⁵¹ Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1990, s. 88.

⁵² Safa, a.g.e., s. 89.

3.1. Günlük Hayat

Bir toplumun hayatını kavramak için o toplumda geçen ekonomik, politik, sanatsal ve düşünsel olaylara ya da olabildiğince bunların hepsine bakmak, bu alanları tek tek ya da birbirleriyle ilişkileri içinde incelemek gerekmektedir. Bu gibi incelemeler şüphesiz ki ancak soyutlama yoluyla gerçekleşebilir. Bir toplum hayatının bütün bu alanları soyutlandığında, bir şey daha kalır. Buna toplumun “*günlük hayatı*” denilir. Bu günlük hayat elbette ancak düşünsel olarak, toplum hayatının öteki yanlarından ya da düzeylerinden ayrıştırılabilir, çünkü o düzeylerle kopmaz biçimde içicedir. Günlük hayat bir anlamda “*özel hayat*” alanıdır⁵³. 18. yüzyıldan itibaren sosyal hayatı yeniden biçimlendiren çağdaşlaşma ile toplum hayatı “*kamusal*” ve “*özel*” alan olarak parçalanmış ve yeniden tanımlanmıştır⁵⁴. Bu tanımlama sırasında özel hayata saygı esas alınmış; bireye kısmi özgürlükler tanınmıştır.

Özel hayatın bir tür “*ihtiyaçlar kümesi*” oluşu⁵⁵, onu şekillendiren gereksinimlerin değişmesiyle daha da başkalaşmıştır. Kolundaki veya cebindeki saatten, kullandığı takvime; başına geçirdiği şapkadan, altına giydiği pantolona; kullandığı ölçülere kadar değişim yaşandığı bir süreçte, gereksinimler doğal olarak artmıştır. Günlük hayat deyim yerindeyse “*çehre değiştirmiş*”tir. Her ne kadar bu değişimin kökenleri Osmanlı’ya dayansa da daha köklü, daha resmi ve daha yaygın olarak bu süreçte ele alınmıştır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeniliklerin ardı ardına devamı, geçmişten beri süregelen “*alaturka-alafranga*” ikiliğini yasal olarak çözüme getirmiştir. Cumhuriyet devrimlerinin getirdiği değişikliklerin birçoğu, saat ve takvim, kıyafet gibi, aslında “*günlük hayat*” düzeyinde olmuştur⁵⁶. Yasal ve kurumsal değişikliklerin devlet eliyle yapılması konusu tartışılrsa da; yapılanlarda halkın gereksinimlerinin dikkate alınması bu değişimlerin toplumun dinamiklerinden beslenmesini sağlamıştır⁵⁷. Geçmişte, Batı’ya kayıtsız şartsız teslimiyet gösteren İstanbul Yönetimine karşı mücadele eden ve ulusal egemenlik esasına dayanan Ankara Yönetimi, kaynağının Batı olmasına karşı değişim çizgisini ulusal nitelikte tutmuş; yapılanlarda ulusal değerler göz ardı edilmemiştir. Bütün bunların katkısıyla yapılanlar sosyal hayata hemen geçmiş; hızlıca uygulanmıştır. Örneğin, kıyafet-şapka devriminden sonra çektirilen fotoğraflarda bu değişim gözlenebilmektedir.

⁵³ Murat Belge, “Türkiye’de Günlük Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 836.

⁵⁴ Nevin Meriç, *Âdâb-ı Muâşeret: Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi*, 2. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 6–7.

⁵⁵ Belge, *a.g.m.*, s. 836.

⁵⁶ Belge, *a.g.m.*, s. 845.

⁵⁷ Bülent Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998.

Zamanla bürokrat şehri haline gelen Ankara’da gündelik hayat avuç içi kadar yerde, Yenışehir, Karanfil Sokak, Konur Sokak, Selanik Caddesi, Sumer ve Uçar Sokaklar arasında geçmiştir⁵⁸.

3.2. Eğlence Hayatı

Eğlenmek, geçmişten günümüze süregelen insanlar ve toplumlar için birer gelenektir⁵⁹. Eğlence insanın kişisel özellikleriyle toplumun yapısına bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Sosyal bir varlık olan insanın eğlence biçimi, sosyal hayatın biçimlenmesinde en önemli öğedir. Kırsal alanlarda benzerine rastlanabilen; ancak kentsel yaşamın içinde büyük bir yeri olan sosyal mekânlar, eğlence hayatının nabzının attığı yerlerdir. 1920’li yıllarda lokanta, pastane, birahanelerle birlikte kahvehaneler eğlenme mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.1. Kahvehaneler

“Önemli bir toplumsal ve politik kurum” olarak nitelendirilen kahvehaneler, 16. yüzyıldan itibaren faaliyet göstermiş, zaman içinde sohbet yeri, okuma odası (kıraathane) gibi etkinliklerle zenginleşen, “âşık tarzı” atışmaların sahnelendiği yerler olmuşlardır. 20. yüzyılın başından itibaren sazın yerini klarnet almaya başlamış, okuma odası görevi sönükleşmiştir. Bütün bunlara nazaran kahvehaneler, gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet dönemlerinde sosyal hayatın vazgeçilmezi olarak, insanların birbiriyle hasbıhal ettikleri; mahalle, köy, kent hatta ülke ve dünya ahvalinin konuşulduğu yerler olmuşlardır⁶⁰.

Ankara için Taşhan karşısındaki veya Bentderesi’ndeki kahveler erkekler için sohbet ve eğlence gereksiniminin görüldüğü yerler olmuştur⁶¹.

Bugün bile Anadolu’nun yer tarafında bulunan büyüklü küçüklü kahve(hane)lerde, ülke ve dünya sorunlarının masaya yatırılmaya devam edilmekte, iş aranmakta, dertleşilmektedir.

3.2.2. Lokantalar

İtalyancadan alınan lokanta kelimesi aşevi yerine kullanılmıştır. 19. asırla İstanbul’da görülmeye başlayan lokantalar, batılı tarzlarıyla servis yapsalar da, özellikle Türk lokantaları

⁵⁸ L. Funda Şenol, “İktidar mücadelesinin savaş meydanı: Mekân-Cumhuriyet’in ilk yıllarında Ankara’da eğlence mekânları”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 76, Birikim Yayınları, Bahar 1998, s. 92.

⁵⁹ Meriç, **a.g.e.**, s. 425.

⁶⁰ Turgut Kut, “Kahvehaneler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 858–859.

⁶¹ Şenol, **a.g.m.**, s. 98.

yemeklerini adeta bir vitrin gibi kullandıkları girişin hemen yanındaki mutfaklarda yapmaktaydılar⁶².

Osmanlı Devleti'nin son döneminde başta Pera'da olmak üzere birçok lokanta açılmış; Avrupa mutfağının birer temsilcisi gibi olan Fransız, Alman, İtalyan tipi lokantalar sosyal hayata girmiştir⁶³. Öte yandan bozkırın ortasında kurulan yeni başkentte, bu alanda gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin yönü zaman zaman varolan ile istenen arasında gidip gelse de, Ankara Cumhuriyet'in toplum hayatına yerleştirmeyi düşündüğü yeni anlamların taşıyıcısı konumunu korumuştur⁶⁴.

Çoğunlukla Rus ve Macar göçmenlerin çalıştığı lokanta-barlar İstanbul'da büyük ilgi görürken⁶⁵, özel davet ile Ankara'da lokanta açması için getirilen Karpiç, yeni merkeze yeni bir hava getirmiş; ilerleyen zamanda adeta “*destursuz girilemeyen*” bir “*lokal*” halini alan lokanta-barı ile Ankara'nın sosyal hayatında derin izler bırakmıştır⁶⁶. Ankara'da Karpiç'in lokantasından başka ayaküstü atıştırma yapılan ve sohbet edilen başka bir yer de Tavukçu Tayfun'un dükkânı olmuştur⁶⁷.

Lokantaların kadın ve erkeklerin bir arada bulunmasına olanak tanınması, farklı menülerle hizmet etmesi, gece toplantılarına mekân olması dolayısıyla lokantalar, yalnız yemek kültürünün değil, sosyo-kültürel değişime ortam oluşturmuşlardır⁶⁸.

Lokantalar sosyal hayatta bir eğlence, evin dışında hoş vakit geçirmek şeklinde yeni anlayış ve yeni tavrın alınmasında önemli mekânlar olmuşlardır.

3.2.3. Pastaneler

Geleneksel yapıdan uzaklaşmanın bir belirtisi olan ve özellikle yabancılarca İstanbul'da kurulan pastaneler, “*Löbon, Litere Café*” gibi isimlerle faaliyet göstermişlerdir⁶⁹. Eğlence konusunda İstanbul ile boy ölçüşemeyecek durumda olan Ankara'da, savaş sırasında parlayan “*Kuyulu Kahve*”den başka çay-kahve içilebilecek, oturulup konuşulacak yer çok

⁶² Özer, a.g.e., s. 160.

⁶³ Özer, a.g.e., s. 158.

⁶⁴ Şenol, a.g.m., s. 90.

⁶⁵ Behzat Üsdiken, “Eski Beyoğlu'nda, Restaurant, Biraخانه, Bar, Gazino ve Meyhaneler –IX”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 13, Ocak 1995, s. 24.

⁶⁶ Şenol, a.g.m., s. 93.

⁶⁷ Şenol, a.g.m., s. 94.

⁶⁸ Meriç, a.g.e., s. 92.

⁶⁹ Meriç, a.g.e., s. 86.

sınırlı kalmıştır. Ulus'ta Hafız Bey tarafından açılan ilk pastane bir özlemin ifadesi olarak “*İstanbul*” ismini aldığı görülmektedir⁷⁰.

Sosyal hayatın yeni hareket alanlarında yavaş yavaş kadınların da boy gösterdiğine tanık olunmaktadır⁷¹. Öncelikle belirli günlerde gidebilecekleri yerlere sahip olan kadınlar, çağdaşlaşma sürecinde başta “*süthane ve lokantalar*” olmak üzere, erkeklerin çoğunlukta bulunduğu mekânlara tek başlarına girmeye başlamışlardır. Bu yeni durum için hemen adab-ı muaşeret ve yeni nezaket kuralları belirlenmiştir⁷².

Elbette şu unutulmamalıdır ki, Türkiye’de kadına verilen değer, öncelikle sosyal hayat olmak üzere hukuksal alanda yapılan devrimlerle gösterilmeye çalışılmıştır.

3.2.4. Balolar

Balolar, Osmanlı döneminde özellikle üst tabakanın eğlendiği yerler olmuş ve çeşitli anlamlarla Cumhuriyet döneminde devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde, balolar önde gelen yönetici veya sosyeteden biri tarafınca sosyal yardım kuruluşlarına destek amacıyla yapılmıştır. Cumhuriyet’in öngördüğü çağdaş kadın tipi oluşturma işinde büyük yararlılığı olan balolar, ilk kez 1925 yılında İzmir’de Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine erkekli-kadınlı bir gayri resmi eğlence toplantısı olarak düzenlenmiştir⁷³.

Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra ilk resmi balo, 29 Ekim 1925 Cumhuriyet Bayramı kutlamaları içerisinde başkent Ankara’da düzenlenmiş, devlet erkânı, büyükelçiler, ordu komutanları ve basın ileri gelenleri katılmışlardır⁷⁴.

Kadınların bu balolarda özel bir yeri olmuştur. Cumhuriyet’in sosyal hayattaki gerçekleştirdiği değişimin somut göstergeleri olan kadınlar, batılı kadın gibi giyinmişler, konuşmuşlar, dans etmişler, içki içmişler ve nihayet erkeklerle aynı eğlence mekânını paylaşmışlardır⁷⁵.

1925’te Cumhuriyet Halk Partisi’nin girişimi ve valilerin öncülüğünde diğer yerlerde de resmi baloların yapılmasına⁷⁶ karar verilmesiyle birlikte 1920’li yıllarda rutinleşen

⁷⁰ Şenol, a.g.m., s. 92.

⁷¹ Doğramacı, a.g.m., s. 217.

⁷² Meriç, a.g.e., s. 89.

⁷³ Özer, a.g.e., s. 392.

⁷⁴ Özer, a.g.e., s. 393.

⁷⁵ Şenol, a.g.m., s. 95.

⁷⁶ Şenol, a.g.m., s. 96.

kutlamalara, dans merakı ve modası sayesinde balolar ve özel günlerin eklenmesiyle bu tip etkinlikler geniş kitlelere ulaşmış, her yıl balo ve özel gün eğlenceleri artarak devam etmiştir.

Batılı düşüncenin rehberliğinde oluşturulan yeni mekânlar 1924–1928 yılları arasındaki sosyal hayatı doğrudan etkilemiştir.

4. Sosyal Hayattan Manzaralar

Bu başlık altında çalışmanın zaman sınırlaması içerisindeki sosyal hayatını aydınlatacak veriler ortaya konmaya çalışılmıştır. Yeni yönetim, kendisine hedef belirlerken, devlet için vatandaş da tasarlamıştır⁷⁷. Esaslı bir yeniden siyasal yapılanma süreci geçiren Türkiye, ulusalcı anlayışı o kadar benimsemiştir ki devlet memuru olma şartları arasında “*Türk vatandaşı olma*” şartı yerine “*Türk olmak*” şartı vardır⁷⁸. Daha sonraki yıllarda bu konuda hukuksal çalışmalar yapılmış, 1928 tarihli 1312 sayılı kanunla “*Türk vatandaşlığı*”nın nasıl elde edileceği ve nasıl kaybedilebileceği belirlenmiştir⁷⁹. Bu kanunun yürürlükte olduğu zaman içinde ırksal olarak Türk olmayanlara yaklaşımın ılımlı olması, Kemalizm’de milliyetçiliğin ırksal niteliklerden çok düşünsel, kültürel anlamlar ifade ettiğini göstermektedir⁸⁰. Öte yandan vatandaş yetiştirme işini Millet Meclisi kimi zaman gündemine dahi almıştır. Gündemden tespit edilen iki konu buna güzel birer örnek teşkil edecektir: İlk örnek, uzun tartışmaların yaşandığı vatandaşların suçlarının affı konusudur. Sarhoş olup değişik suçlara karışan, silah atarak halka rahatsızlık verenlerin affı konusu tartışılırken, “–*Bu da mı hata-yi adli!*” sesleri toplumsal anlayışın bir göstergesidir⁸¹. Diğer örnekte toplumun oluşturulmasında gençlerin öneminin vurgulanmasıdır. Meclis’te 21 Haziran 1927 tarihinde yapılan oturumda “*Gençleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu*” tartışılmış; daha sonra da kabul edilmiştir⁸².

1920’li yıllar sosyal hayatta değişimin az da olsa başladığı yıllar olmuştur. Kadının, erkeklerle beraber sosyal hayatta yer alışı, basın da desteğiyle artarak sürmüştür. Basın bu dönemde aynı devlet memurları gibi değişimin bayraktarlığını üstlenmişlerdir. Değişen yaşamdan payını aile de almıştır. Çok büyük değişiklikler yaşanmasa da değişim rüzgârları daha sonra dönemi anlatan romanlarda işlendiği gibi aileyi etkilemiştir. Ailenin kurulmasından

⁷⁷ Soner Çağaptay, “Kim Türk, kim vatandaş? Erken Cumhuriyet dönemi vatandaşlık rejimi üzerine bir çalışma”, çev. Perma Hazbay, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 98, Güz 2003, s. 166.

⁷⁸ Çağaptay, **a.g.m.**, s. 169.

⁷⁹ Çağaptay, **a.g.m.**, s. 172.

⁸⁰ Çağaptay, **a.g.m.**, s. 180.

⁸¹ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: II, Cilt: 8, İçtima Senesi: II, Yirmi Dördüncü İçtima 30.03.1340 Pazar, s. 128.

⁸² **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: II, Cilt: 33, İçtima Senesi: IV, Yetmiş Dokuzuncu İnikat 21.06.1927 Salı, s. 454 ve sonrası.

başlayan bu müdahale, zamanla artmıştır. Örneğin, gençlerin artık karşılıklı oturarak, birbirini görerek ve beğenerek evlendiğini resimlerle anlatılmaktadır⁸³.

Ailenin önemli parçaları çocuklar da bu dönemde çıkarılan Hacıyatmaz, Bizim Mecmua, Musavver Çocuk Postası, Çıtı Pıtı, Haftalık Resimli Gazetemiz, Resimli Dünya, Sevimli Mecmua, Mektepliler Âlemi, Türk Çocuğu, Çocuk Dünyası, Çocuk Yıldızı adlı dergilerle unutulmamıştır⁸⁴. Gerçi incelenen döneme ait olan bu dergilerin sosyal hayata doğrudan etkisini belirlemek mümkün değildir. Ancak, çocuklara kızlara gelinlik, erkeklere asker veya takım elbisesi gibi büyüklerin kıyafetlerinin giydirilmesi, çocukların toplumca bir kalıp içinde görüldüğünün en önemli kanıtıdır⁸⁵.

Modern yaşamın getirdikleri arasında ailede ve toplumda yeni yıl kutlamaları vardır. Batıdaki gibi halk arasında dinsel bir alt yapısı olmayan bu kutlama, yeni yılın gelişi, yeni umutlar, güzel dileklerle kutlanması şeklinde sosyal hayata başta basın ile daha sonra da adabı muaşeret ile girmiştir⁸⁶. Basının büyük teşviki ile sosyal hayata giren başka bir şey de güzellik yarışmalarıdır. Türklerin güzel olduğu konusunda vurgular yapılarak işlenen konu, kızların bu yarışmaya katılmasının “*millî bir vazife*” olması etrafında sunulmuştur⁸⁷. Her ne kadar daha önce Avrupa’da ve Amerika’da başlayan, en güzel sinema sanatçıları yarışması, en güzel sırta sahip kız yarışması, Türkiye’de bilirse de bu alanda ilk olarak 1925 yılında İstanbul’da yapılan, dize kadar olan kısım için, “*en güzel bacak müsabakası*” dört kişinin katılımı ile tam bir fiyasko olmuştur⁸⁸. 1929 Şubatında Cumhuriyet Gazetesince atılan “*Türkiye’nin en güzel kadını kimdir acaba?*” sorusu ile dünyaya Türk ulusunun güzelliği ve çağdaşlığı ölçüsü gibi görülen güzellik yarışmalarına sosyal hayata girmiştir.

Bu manzaralar göstermektedir ki, dönemin vatandaşlık anlayışının ırksal olmayan kültürel aidiyet anlayışına göre Türk olmak ekseninde şekillenmiştir. Evlilik kurumunun modernleşmesi; gençlerin, çocukların korunması, gürbüz nesil anlayışın bir uzantısı olarak, sağlıklı, güzel nesil olmanın dünya rekabetinde Türk’ü öne çıkarmak olduğu sosyal hayatın birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸³ Meriç, a.g.e., s. 203.

⁸⁴ Cüneyd Okay, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, Kitabevi Yayınevi, İstanbul 1999.

⁸⁵ Bekir Onur, “Çocuklar, Oyunlar, Oyuncaklar da Değişir, ama...”, **75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 225.

⁸⁶ Özer, a.g.e., s. 438.

⁸⁷ Baydar, a.g.m., s. 7.

⁸⁸ Özer, a.g.e., s. 294.

Sonuç

İncelenen dönemle ilgili olarak basılı yayınlarda pek bilginin yer almaması, sürekli “1920’li yıllar” denilip, birkaç cümleyle geçiştirilmesi, bu çalışmanın sınırlılıklarından birini oluşturmuştur. Tarih ve Sosyoloji gibi iki bilimin ortak olarak çalışabildiği sosyal hayat konusu, birçok verinin bu iki bilimin süzgecinden geçirilerek ortaya konulmasına dayanır. Çalışmamızın belirli yılları kapsamaması, belirtilen bazı zorluklar yanında kolaylıkları da beraberinde getirmesini neden olmuştur. Bu kolaylıklardan biri, sürecin yapılan devrimler (inkılâplar) ekseninde ele alınabilir olmasıdır.

Öncelikle devralınan sosyal yapı üzerinde durulmuş, bu sosyal yapının durağanlığına vurgu yapıldıktan sonra, bu durağanlığın aşılmasında etkili sınıfsal yapıların öncelikle bürokrat, asker ve aydın olduğu belirtilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin yenilikleri ülke çapında ayırım yapmadan gerçekleştirmeye çalışması, daha sonra Atatürk’ün Altı İlkesi içinde kabul edilen Halkçılık’ın olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Elbette bu olumlu sonuçların dereceleri bölgesel dinamiklere göre şekilleneceği de açıktır.

Devrimlerin yalnız siyasal alanla sınırlı kalmayıp kültürel alanda da yapılması, sosyal hayatın çağdaş normlara dönüşümünü sağlamıştır. Türk ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılması yönündeki çalışmalar, halifeliğin kaldırılması gibi siyasal alandaki atılımlardan sonra gerçekleşmiştir. 1924 Martında kabul edilen kanunla öğretimin birleştirilmesiyle Lozan Konferanslarında çok tartışılan yabancı okullar konusuna “*millî*” bir çözüm bulunurken, çağdaş eğitim konusunda önemli bir adım atılmıştır. Daha sonra eski, çağdışı kalan, sistemsiz eğitim kurumları olan medreselerin kaldırılması, yeni bilim yuvalarının kurulması doğrudan doğruya sosyal hayatı etkilemiştir. Öte yandan alfabenin değiştirilmesi, okuma yazma oranında büyük artışlara neden olsa da, Cumhuriyet’in gereksinim duyduğu aydın tipinin yetişmesi pek kolay olmamış; bu alanda çalışmalar ulusal kimlik korunarak sağlanmaya çalışılmış; fakat siyasetin pençesinden kurtarılamamıştır.

Bir ulus olma çabasının, somut bir hali olarak kabul edebilecek kıyafet konusunda yapılanlar; kıyafete dayanan mesnetsiz inançların ortadan kaldırılması, çağdaş bir görünüm kazanılması, benzer görünümünden birlik duygularının pekiştirilmesi amacıyla yapıldığı söylenebilir. Gazetelerdeki kıyafet fiyatlarını gösteren reklamlara bakıldığında bu değişimin yaygın hale gelişinde Atatürk’ün karizmatik liderliği ve otoritesi yanında konuyu akıllıca ele

almasının büyük etkisi vardır. Elbette bu yaygınlık sosyal hayatın da çağdaş bir görünüme bürünmesini kolaylaştırmıştır.

Sosyal hayatın nabzının attığı mekânların değişmesi, bu mekânlara yeni türden yerlerin eklenmesi değişimin başka bir kanıtıdır. Kahvelere alternatif olarak daha sosyal, daha çağdaş pastane, kafe (café) ve lokantalar yeni sosyal hayatın sembolleri olmuşlardır. Sosyal hayatın diğer bir yeniliği balolardır. 1925'ten sonra resmi hale gelen balolar, modanın takip edildiği, sosyal ilişkilerin güçlendirildiği, çoğunlukla seçkin kesimin katıldığı eğlence toplantıları olmuşlardır. Bu toplantılarda kadınların yer alması, adeta çağdaşlığın birer belirtisi olarak görülmüştür. Böylece Cumhuriyet, kadınlara hukuksal haklardan önce sosyal ayrıcalıklar getirmiş; erkekle kadını eşit olarak görmüştür.

Daha geniş bir perspektiften yaklaştığımız başlıklarda, yeniliğin aile yaşamına getirdiklerinden, yeni anlayış, yeni algılayışın yaygınlaştırılmasında basının rolünden söz edilmiş; toplumumuz için yeni denilebilecek; görerek, beğenerek evlenme, çocukları ulusal ülküde yetiştirilmesi, Türk güzelliği ve uygarlığının tescillenmesi olarak görülen güzellik yarışmalarına değinilmiştir.

Kısaca değişimin iyiye ve kötüye açılan iki yolu olduğundan sosyal değişimin ele alınmasında dikkatli olunmalıdır. Vardığımız sonuçlara göre genellikle olumlu olarak kabul edilebilecek bu değişim (bir tür gelişim), kökenini batıdan veya geçmişten alıyor gibi görünse de ulusallığa büyük değer vermiştir. 1924–1928 yılları arasındaki sosyal hayat ulusçuluk ve çağdaşlaşma ekseninde gelişme kaydetmiş, yeni devlet, tasarladığı sosyal hayatın temellerini bu yıllarda atmıştır.

KAYNAKÇA

Akın, Yiğit, “Erken Cumhuriyet dönemi sosyal tarihçiliğinde dilekçeler”, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 99, Kış 2003/2004, s. 98–128.

Baydar, Oya, “ ‘Muasır Medeniyet’ Ütopyasından ‘Köşe Dönme’ Hayaline”, **75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 9–30.

Belge, Murat, “Türkiye’de Günlük Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 836–859.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Buğra, Ayşe, “Devletçi dönemde yoksulluğa bakış ve sosyal politika: “zenginlerimiz nerede?”, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 99, Kış 2003/2004, s. 75–97.

Çavdar, Tefik, “Devralınan Sosyal Hayat”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 828–835.

Çağaptay, Soner, “Kim Türk, kim vatandaş? Erken Cumhuriyet dönemi vatandaşlık rejimi üzerine bir çalışma”, çev. Perma Hazbay, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 98, Güz 2003, s. 166–185.

Doğramacı, Emel, “Atatürk Düşüncesi ile Türk Kadınının Çağdaşlaşması”, **Atatürk ve Çağdaşlaşma**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

Esen, Nüket, “Türk Romanında İstanbul Ailesi”, **Journal of Turkish Studies**, Volume 14, Harvard Universty, 1990.

Giddens, Anthony, **Sosyoloji**, haz. Cemal Güzel, Ankara, Kırmızı Yayınları, 6. Baskı, 2008.

İkdâm, 3 Kanunisani 1342, s. 4

İkdâm, 7 Kanunisani 1342, s. 4.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)**, İstanbul, Eren Kitabevi, İkinci Baskı, 1996.

Keyder, Çağlar, “Cumhuriyet’in Sosyolojisi: Kaynaşmış Kütle İdeali Yolunda...”, **85 Yıla Bakış-Cumhuriyet Sabah**, 29 Ekim 2008, s. 24–26.

Köker, Osman, “Şeyh Said (1925) ve Seyid Rıza (1937) Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı, Nasıl Asıldı?”, **Toplumsal Tarih**, İstanbul, İletişim Yayınları, Temmuz 1999, s. 4–8.

Kut, Turgut, “Kahvehaneler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, t.y., s. 858–859.

Kütükoğlu, Mübahat, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 1990.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000.

Meriç, Nevin, **Âdâb-ı Muâşeret: Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2. Basım, 2007.

Okay, Cüneyd, **Eski Harfli Çocuk Dergileri**, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 1999.

Onur, Bekir, “Çocuklar, Oyunlar, Oyuncaklar da Değişir, ama...”, **75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 219–235.

Özer, İlbeyi, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam”, **Türkler**, Cilt 14, Ed. Salim Koca vd., Ankara, Semih Ofset, 2002, s. 153–161.

Özer, İlbeyi, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda**, İstanbul, Truva Yayınları, 2006.

Safa, Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1990.

Soyer, Dündar, **Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar, Anılar...**, İstanbul, Büke Yayınları, 2. Basım, 2001.

Şenol, L. Funda, “İktidar mücadelesinin savaş meydanı: Mekân-Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da eğlence mekânları”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 76, Birikim Yayınları, Bahar 1998, s. 86–103.

Şimşek, Asaf, “Giddens ve Klasik Düşünürler (Weber ve Marx)”, **Politika Dergisi**, Sayı 9, 09 Kasım 2008, s. 95.

Tanör, Bülent, **Kurtuluş Kuruluş**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 8, İçtima Senesi: II, Yirmi Dördüncü İçtima 30.03.1340 Pazar.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt: 33, İçtima Senesi: IV, Yetmiş Dokuzuncu İnikat 21.06.1927 Salı.

Uyar, Hakkı, “Tek Parti Yönetimi’nde Halka Yönelik Propaganda İnkılâp ve İstiklâl Konferansları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 17, Mayıs 1995, s. 52.

Üsdiken, Behzat, “Eski Beyoğlu’nda, Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler –IX”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 13, Ocak 1995, s. 24–29

Weber, Max, **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim, 2. Baskı, 1998.

Yalçın, E. Semih, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Ankara, Berikan Yayınları, 2003.

Yalçın, Bekir Sıtkı – Gönülal, İsmet, **Atatürk İnkılabı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.

Yazıcı, Erdinç, “Türk Sosyo-Kültürel Yapısında Gözlenen Değişmeler: Karmaşık Bir Dönüşümün Hikayesi”, **Yeni Türkiye**, Cumhuriyet Özel Sayısı (Sosyal Değerlendirme), Cilt 3, Aralık 1998, s. 1833–1847.

Yerasimos, Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Cilt III, çev. Babür Kuzucu, İstanbul, Belge Yayınları, Altıncı Basım, 1992.